

**ΠΕΙΡΑΜΑΤΙΚΟ
ΓΕΝΙΚΟ ΛΥΚΕΙΟ ΜΥΤΙΛΗΝΗΣ
ΤΟΥ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΥ ΑΙΓΑΙΟΥ**

ΑΘΑΝΑΣΙΟΣ Ι. ΚΑΛΑΜΑΤΑΣ

Θεολόγος Καθηγητής

ΔΕΑ Εκκλησιαστικής Ιστορίας ΑΠΘ

Δρ. Θεολογίας ΑΠΘ

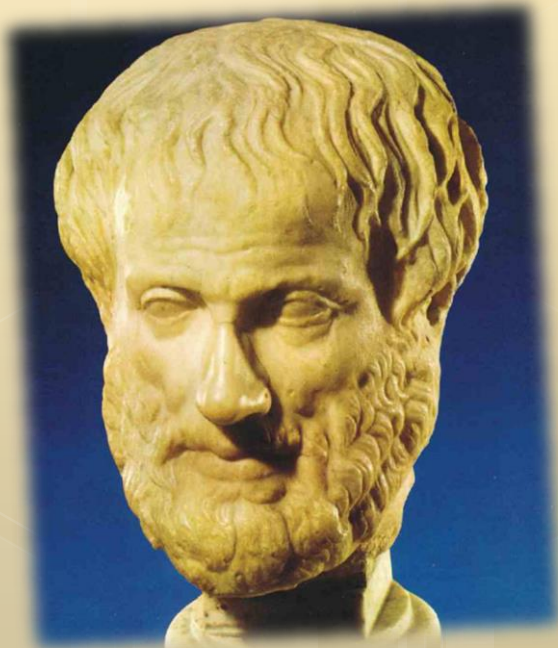
E- mail: gzee11@otenet.gr

akalamatas@sch.gr

Διδάσκοντες/σα
Καθηγητές/τρια
Γ. ΔΙΓΙΔΙΚΗΣ, Φιλολόγος
Μ. ΖΑΦΕΙΡΙΟΥ, Φιλολόγος
Α. Ι. ΚΑΛΑΜΑΤΑΣ,
Θεολόγος

Τα *Αρχαία Ελληνικά*
και ο *Φιλοσοφικός Λόγος* της
Θεωρητικής Κατεύθυνσης
«συναντιούνται» με το *Μάθημα των*
Θρησκευτικών της Γ' τάξης
του Π. ΓΕ. Λ. Μυτιλήνης
του Πανεπιστημίου Αιγαίου

Ένα ενδιαφέρον
διαθεματικό μάθημα

Πού πραγματώνεται
η ηθική αρετή,
εντός ή εκτός κοινωνίας;

**ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΙΚΗ
ΚΑΙ ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΗ ΗΘΙΚΗ**
Ο διάλογος...

Ο ΕΛΛΗΝ ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΗΣ

Τοιχογραφία του 1560 στον πρόναο
του Καθολικού της Μονής
Φιλανθρωπινών, Ιωάννινα

Οι αρχαίοι Έλληνες φιλόσοφοι, οι
οποίοι αναζήτησαν την αιτία των
πάντων και τη σοφία,
αντιμετώπιστηκαν από την Εκκλησία
ως *προ Χριστού χριστιανοί*.

Ο σοφός Αριστοτέλης

Αγιογραφία του 19ου αιώνα, Μονή
Βατοπεδίου, Άγιον Όρος

Ο Αριστοτέλης τιμήθηκε ιδιαίτερα
από τους Έλληνες Πατέρες της
Εκκλησίας. Θεωρήθηκε ότι
απέρριψε την παραδοσιακή
ειδωλολατρική θρησκεία και
αναζητούσε τον Ένα Θεό.

Στη Δύση, μάλιστα, ο

αριστοτελισμός έγινε το λογικό

σύστημα της Σχολαστικής

Θεολογίας.

Η ΑΡΙΣΤΕΤΕΛΙΚΗ ΗΘΙΚΗ
ΣΥΝΤΟΜΟ ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ

Στους αντίποδες...

- Συνολικά «η αρχαία ελληνική ηθική σκέψη και πρακτική, που **επιτομή** της μπορεί να θεωρηθεί η αριστοτελική ηθική φιλοσοφία, είναι ολίγον ξένη στο νεότερο ηθικό στοχασμό με τις ιουδαϊκοχριστιανικές καταβολές του. Αρκετές διανοητικές και ηθικές αρετές, όπως η **τέχνη**, η **ελευθεριότητα**, η **μεγαλοπρέπεια**, η **μεγαλοψυχία**», αλλά και θεμελιώδεις ηθικοί όροι **αγαθό**, **καλό**, **αρετή**, **δικαιοσύνη** δεν βρίσκουν ιδιαίτερη θέση στη νεότερη και στη σύγχρονη αρετολογία.
- <http://www.ekivolos.gr/1%20ithiki%20tis%20archaikis%20kai%20classikiw%20epochis.htm>

Τι εξετάζει η αριστοτελική ηθική;

- Η αριστοτελική ηθική εξετάζει προβλήματα που έχουν να κάνουν με το χαρακτήρα του ανθρώπου και αποσκοπεί στο **πώς** θα τον κάνει όχι καλύτερο ηθικά, όπως το εννοούμε σήμερα, αλλά **πώς** θα κάνει να λειτουργήσει καλύτερα το **ανθρωπεύεσθαι**, το έργο δηλαδή του ανθρώπου, **πώς** θα «παιχθεί» αρτιότερα ο ρόλος του.
- Η αριστοτελική ηθική αρχίζει με το **αγαθό**, που για τον άνθρωπο είναι η **ευδαιμονία**, με περιεκτική σημασία, και καταλήγει στη **θεωρία**, ως δεσπόζον στοιχείο της ευδαιμονίας για τους εκλεκτούς. Πρόκειται για ένα επιχείρημα που αναπτύσσεται σε δέκα βιβλία του Αριστοτέλη, τα **Ηθικά Νοκιμάχεια**.
- Ξεκινά από το **αγαθό** και την **ευδαιμονία**, περνά στην **αρετή** γενικά ως μέσον για την απόκτηση της ευδαιμονίας, από εκεί στην **ηθική αρετή**, που ορίζεται ως **μεσότητα** ανάμεσα στην έλλειψη και την υπερβολή, σε σχέση με την ηδονή και τον πόνο, από εκεί στην **πράξη** και τους **παράγοντές** της, το εκούσιο και την προαίρεση, στις επιμέρους ηθικές αρετές και ιδιαίτερα στη **δικαιοσύνη**.
- Στη συνέχεια προχωρεί στις διανοητικές αρετές, με κέντρο τη **φρόνηση** και παρέκβαση, το φαινόμενο της **ακρασίας** ή της αδυναμίας της θέλησης, από εκεί περνά στη **φιλία**, την πιο σημαντική μαζί με τη δικαιοσύνη κοινωνική αρετή, έρχεται κατόπιν στην **ηδονή** και καταλήγει και πάλι στην **ευδαιμονία**, ως ενέργεια της υψίστης αρετής, της **σοφίας** στα Ηθικά Νικομάχεια και της **καλοκαγαθίας** στα **Ηθικά Ευδήμια**.

Η ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΗ ΗΘΙΚΗ
ΣΥΝΤΟΜΗ ΕΠΙΣΚΟΠΗΣΗ

Αν λάβουμε υπόψη ότι...

- Η αριστοτελική ηθική ως βασικό στοιχείο της έχει την **αρετή**, η οποία δεν έχει εξαρχής ηθικό νόημα, αλλά δηλώνει κάποια θετική ιδιότητα του ανθρώπου · ότι η αρετή ταυτίζεται με τη **γνώση** · ότι δεν υπάρχουν αρετές **άνευ φρονήσεως**, όπου και οι έλλογες πράξεις του ανθρώπου · ότι ο τελικός σκοπός των πράξεων του ανθρώπου είναι ο στόχος και η καταξίωση των επιμέρους σκοπών, οι οποίοι ταυτίζονται με το ύψιστο αγαθό που είναι η **ευδαιμονία**, η οποία είναι η **«κατά λόγον»** ενέργεια της ψυχής, η λογική, δηλαδή για να γίνει κανείς ευτυχισμένος, θα πρέπει να είναι ενάρετος, να είναι ανδρείος, ευγνώμων, μετριόφρων, σώφρων · και ότι για να προσδιορίσει ο άνθρωπος την αρετή, το μέτρο οφείλει να είναι η **μεσότητα**, η ουσία της οποίας κινείται ανάμεσα σε δύο κακίες **«εν πάσι το μέσον το προς ημάς βέλτιστον»**...

Τότε μπορούμε να κατανοήσουμε και τη χριστιανική ηθική...

- Η οποία ως βάση της έχει την αριστοτελική ηθική, που διαπνέεται από την εμπιστοσύνη στον άνθρωπο.
- Ωστόσο, η εμπιστοσύνη αυτή παραμερίζει συνειδητά ή ασυνείδητα μια βασική διάσταση της ζωής του ανθρώπου που συνοψίζεται στο **θάνατο**.
- Ο θάνατος διασπά την υπόσταση του ανθρώπου και κάνει αδύνατη την ευδαιμονία του. Γι' αυτό και η αντιμετώπισή του μέσα στα πλαίσια της αριστοτελικής και οποιασδήποτε άλλης φιλοσοφικής ηθικής είναι αδύνατη.
- Εδώ, καθώς φαίνεται, κορυφώνεται το **αδιέξοδο**, στο οποίο βέβαια, απαντά η χριστιανική ηθική.
- Για τη χριστιανική φιλοσοφία ο άνθρωπος ζει τη διάσπαση που κέντρο της έχει το θάνατο. Γνωρίζει, δηλαδή, ο άνθρωπος ότι είναι θνητός, ότι ο θάνατος είναι η τελευταία παράμετρος και η τελευταία φάση της ζωής του.

Ποια καινοτομία εισάγει η χριστιανική φιλοσοφία στο ζήτημα της ηθικής;

- Ο Χριστιανισμός δεν συμπληρώνει ούτε βελτιώνει την ηθική.
- Απεναντίας εισάγει μια **καινοτομία**. Η θεώρηση της ηθικής ζωής δεν πραγματοποιείται στο επίπεδο των ηθικών αρετών, αλλά στο επίπεδο της **ανθρωπολογίας**.
- Με άλλα λόγια δεν παρουσιάζει μια νέα ηθική για τον άνθρωπο, αλλά παρουσιάζει ένα **νέο άνθρωπο**, τον **καινό εν Χριστώ άνθρωπο**, τον άνθρωπο που θεμελιώνει τη ζωή του στην αλήθεια που ελευθερώνει από το θάνατο.

Η μεσότητα ως αρετή στους Πατέρες της Εκκλησίας

- Στους περισσότερους Πατέρες της Εκκλησίας η έννοια της **μεσότητας** χρησιμοποιείται διαφορετικά, πέραν της έννοιας της αρετής που της έδινε ο Αριστοτέλης.
- Δείχνει το μέσο μεταξύ **έναρξης** και **λήξης**, **αρχής** και **τέρματος** της πνευματικής ζωής και τελείωσης.
- Ανάμεσα στην έξη για τα πάθη και στην πάλη του ανθρώπου να νικήσει αυτά, **μεσότητα** είναι η **ενάρετη ζωή**, με βάση την ευαγγελική βιοτή.

Ε. DODDS, *Εθνικοί και χριστιανοί σε μια εποχή αγωνίας. Από τον Μάρκο Αυρήλιο ως τον Μ. Κωνσταντίνο*, μτφρ. Κ. Αντύπας, εκδ. Αλεξάνδρεια, Αθήνα 1995, 204-211

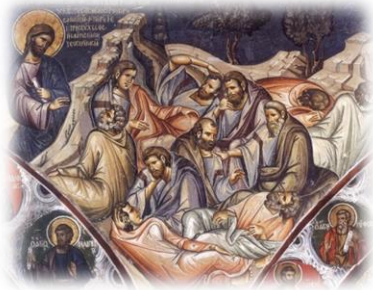
- Ο Χριστιανισμός επιβίωσε και εξαπλώθηκε σε όλη την ρωμαϊκή αυτοκρατορία, διότι μέσα σ' ένα γενικευμένο κλίμα διαφθοράς, παρακμής και απανθρωπιάς, η **αγάπη**, η **ενότητα** και η **αυτοθυσία** των χριστιανών ήταν το φάρμακο που μπόρεσε να γιατρέψει τις καταρρέουσες τότε μορφές θρησκευτικότητας. Το επαναστατικό μήνυμα του

Χριστού και το παράδειγμα των χριστιανών έδινε στους ανθρώπους της εποχής εκείνης, όχι μόνο διέξοδο για μια καλύτερη μεταθανάτια ζωή, αλλά τον τρόπο για επιβίωση, για συμμετοχή σε μια **κοινότητα**, όπου όλοι οι άνθρωποι θα μπορούσαν να διατηρήσουν τον αυτοσεβασμό τους, με όραμα έναν αλλιώτικο, αγαπητικό τρόπο ζωής.

Ο απόλυτος χαρακτήρας της χριστιανικής ηθικής

- Η *Επί του Όρους Ομιλία* (Μτ. 5 - 7) θα λέγαμε ότι αποτελεί τον καταστατικό χάρτη της χριστιανικής ηθικής, ο οποίος προβάλλει απόλυτες και ριζοσπαστικές ηθικές αξίες, που φαίνονται παράδοξες και προκλητικές για τον κόσμο που στηρίζεται μόνο στη λογική του. Γι' αυτό πρόταγμα της χριστιανικής ηθικής είναι η *ριζική αποδέσμευση* από κάθε είδους συμβατική μορφή ζωής. Είναι η ηθική που *ανατρέπει* όλα τα *ανθρώπινα στηρίγματα*, ακόμη κι αυτή την ανθρώπινη λογική. Δεν υπάρχει τίποτε που να μπορεί να σταθεί γι' αυτήν ως *αυταξία* και *αυτοαγαθό*.

Η προσαρμοστικότητα της χριστιανικής ηθικής

- Ο απόλυτος χαρακτήρας της χριστιανικής ηθικής δεν έγκειται σε κανόνες και προσταγές. Το πνεύμα της προσδιορίζεται από το γεγονός της **εν Χριστώ ελευθερίας**.
- Υπ' αυτήν την έννοια όταν μιλούμε για χριστιανική ηθική, μιλούμε για **ηθική της ελευθερίας**, που δεν υποτάσσει τον άνθρωπο σε απρόσωπες δυνάμεις και πιεστικές διατάξεις.
- Καθετί που αντιλαμβανόμαστε άμεσα με τις αισθήσεις έχει χαρακτήρα **πρόσκαιρο** και **παροδικό**. Το ξεπέραςμα αυτής της παροδικότητας είναι η προσδοκία της αναστάσεως και της μέλλουσας ζωής, στην **εσχατολογική προοπτική** της.

Μοναχισμός και ηθική ζωή

- Η φυγή από τον κόσμο που αποτελεί ένα είδος «αυτοκτονίας» στο επίπεδο της **οριζόντιας κοινωνικότητας**, πραγματοποιείται ως **ανάσταση** στην προοπτική της **κατακόρυφης κοινωνικότητας**, δηλαδή της κοινωνίας με το Θεό, όπου αποκαθίσταται σε ένα **νέο επίπεδο** και η κοινωνία με τους συνανθρώπους.
- Κατά τον ιστορικό A. Toyhbee οι

ερημίτες έρχονται σε ενεργό σχέση με πολύ ευρύτερο κύκλο ανθρώπων, από εκείνον που θα σχηματίζονταν γύρω τους αν ζούσαν εντός του κόσμου. **Κυβερνούν** τον κόσμο από τα αναχωρητήρια με μεγάλη αποτελεσματικότητα, γιατί επιδίωξη της αγιότητάς τους μέσω της αναζήτησης του Θεού, είναι μια μορφή **κοινωνικής δράσης**.

Οι Έλληνες και οι κληρονομίες τους,
μτφρ. Ν. Γιανναδάκης, εκδ. Καρδαμίτσα,
Αθήνα 1992, 144-145.

ΤΟ ΕΡΩΤΗΜΑ ΠΟΥ ΕΓΕΙΡΕΤΑΙ ΕΙΝΑΙ ΔΙΠΛΟ

- ❑ Ποιο το νόημα της **ηθικής αρετής** κατά τον Αριστοτέλη;
- ❑ Η ηθική αρετή πραγματώνεται **εντός** ή **και εκτός** της πόλεως;

ΑΣΚΗΤΕΣ ΚΑΙ ΗΘΙΚΕΣ ΑΡΕΤΕΣ

ΟΣΙΟΣ ΟΝΟΥΦΡΙΟΣ Ο ΑΙΓΥΠΤΙΟΣ

Από τις μεγαλύτερες ασκητικές φυσιογνωμίες των αιγυπτιακών έρημων ο Ονούφριος, καταγόταν από την Περσία. Ασκήτεψε στην **έρημο**, μέσα σε μια καλύβη κάτω από έναν πελώριο φοίνικα, που δίπλα κελάρυζαν τα νερά μιας καθάριας πηγής. Εκεί ο Ονούφριος επιδόθηκε σε **αυστηρή πνευματική άσκηση**. Η φήμη του διαδόθηκε σε όλους τους ερημίτες, που συχνά πήγαιναν να τον συμβουλευθούν και να πάρουν την ευχή του. Τελικά, όταν κάποτε τον επισκέφθηκε ο Αββάς Παφνούτιος, άφησε την τελευταία του πνοή, και ο Παφνούτιος τον έθαψε κάτω από τον πελώριο φοίνικα.

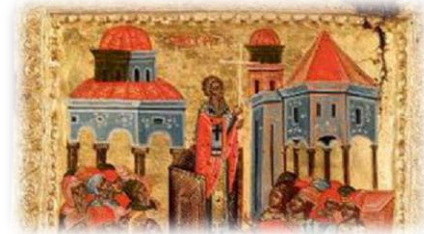
ΟΣΙΑ ΜΑΡΙΑ Η ΑΙΓΥΠΤΙΑ

Η Οσία Μαρία γεννήθηκε στην Αίγυπτο και έζησε κατά τους χρόνους του αυτοκράτορα Ιουστινιανού. Από τα δώδεκα χρόνια της πέρασε στην Αίγυπτο μια ζωή **ανήθικη** και **άσωτη**. Μετανοώντας όμως, έζησε κάτω από **αυστηρότατη άσκηση** την υπόλοιπη ζωή της στην **έρημο**, πέραν του Ιορδάνη ποταμού.

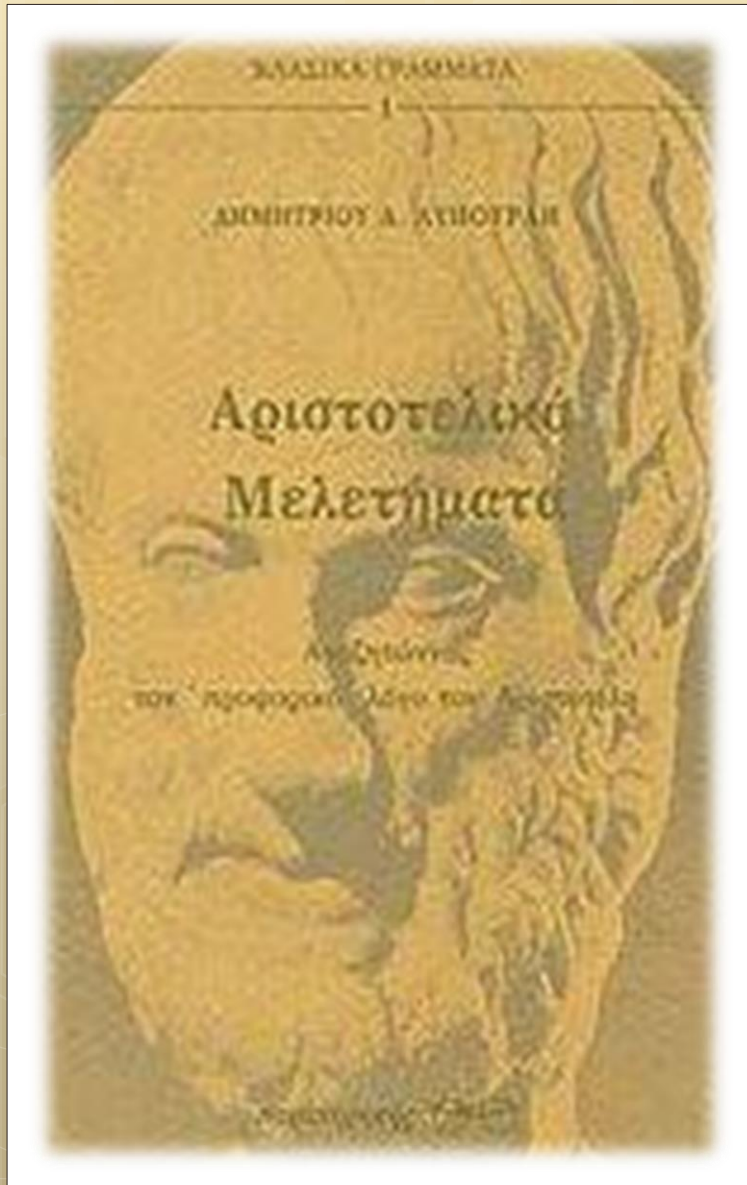
Οι εξ αποκαλύψεως αλήθειες απαιτούν μίαν άλλη διαλεκτική...

- «Ο ελληνικός λόγος, αν εφαρμοστεί αυτούσιος στη νέα πίστη, την προδίδει. Πρέπει να διερευνηθεί, να αντιμετωπίσει την ανάγκη της απασχόλησης με ζητήματα που φαίνονται από πρώτη άποψη παράλογα για να μπορέσει να αποδεχτεί τη φιλοσοφική συμβολή, τη νέα άποψη του ανθρώπου, του κόσμου και του Θεού, που προσφέρει ο Χριστιανισμός».
- «Αυτό ήταν που προσπάθησαν οι Πατέρες της Εκκλησίας. Θίγουμε εδώ ένα από τα σημαντικότερα θέματα: είναι το δράμα της ελληνικής σκέψης στην προσπάθειά της να συντονίσει, να διατυπώσει και να συλλάβει τη χριστιανική θρησκεία. Προσπάθεια η οποία, δεν υπήρξε πάντοτε ευτυχής».

Β. Ν. ΤΑΤΑΚΗΣ, Η Βυζαντινή Φιλοσοφία, εκδ. Εταιρεία Σπουδών Νεοελληνικού Πολιτισμού και Γενικής Παιδείας, Αθήνα 1977, 61.

- ΑΞΕΛΟΣ Κ., *Για μια προβληματική ηθική*, εκδ. Εστία, Αθήνα 1992.
- ΓΙΑΝΝΑΡΑΣ Χ., *Η ελευθερία του ήθους*, εκδ. Γρηγόρη, Αθήνα 1979, [2^η έκδοση, Ίκαρος, Αθήνα 2002].
 - ΚΕΣΕΛΟΠΟΥΛΟΣ Α., *Πάθη και αρετές στη διδασκαλία του αγίου Γρηγορίου Παλαμά*, εκδ. Δόμος, Αθήνα 1990.
 - ΜΑΝΤΖΑΡΙΔΗΣ Γ., «Αριστοτελική ηθική και Χριστιανισμός», στον τόμο: *Αριστοτελικά*, Θεσσαλονίκη 1980, 159-174.
- Ο ΙΔΙΟΣ, *Εισαγωγή στην ηθική. Η ηθική στην κρίση του παρόντος και την πρόκληση του μέλλοντος*, εκδ. Πουρναρά, Θεσσαλονίκη 1988.
 - ΜΑΤΣΟΥΚΑΣ Ν., «Θεωρία και πράξη στην αριστοτελική φιλοσοφία», στον τόμο: *Αριστοτελικά*, Θεσσαλονίκη 1980, 175-790.
 - ΠΑΠΑΝΟΥΤΣΟΣ Ε., *Ηθική*, τ. Α', εκδ. Δωδώνη, Αθήνα 1995.
 - ΣΙΑΣΟΣ. Λ., *Κι αν το πραγματικό δεν είναι αληθές; Κριτική αναστοιχείωση της αριστοτελικής προϋποθέσεως*, εκδ. Αρμός, Αθήνα 2002.
- ΚΡΟΗ Ρ., «Αριστοτέλης από τα Στάγειρα», στο: *Λεξικό αρχαίων συγγραφέων. Ελλήνων και Λατίνων*, μτφρ. Δ. Λυπουρλής – Λ. Τρομάρας, εκδ. University Studio Press, Θεσσαλονίκη 1996, 92-97.
 - LESKY A., *Ιστορία της Αρχαίας Ελληνικής Λογοτεχνίας*, μτφρ. Αγαπητός Τσοπανάκης, εκδ. Κυριακίδη, Θεσσαλονίκη 1990.

ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ ΛΥΠΟΥΡΛΗΣ,
Αριστοτελικά μελετήματα.
Αναζητώντας τον προφορικό λόγο
του Αριστοτέλη,
εκδ. Παρατηρητής, Θεσσαλονίκη
1986.

ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΗΣ

W. D. ROSS, *Αριστοτέλης*,
μτφρ. Μαριλίζα Μητσού,
εκδ. ΜΙΕΤ, Αθήνα 1993.